

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучасва

ВАНДЯК НЕЛЯ ПЕТРІВНА

УДК 338.43:664.1

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ
ЦУКРОБУРЯКОВОГО ВИРОБНИЦТВА І СТРАТЕГІЯ ЇЇ
ПІДВИЩЕННЯ**

Спеціальність: 08.07.02 – Економіка сільського господарства і АПК

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2004

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Тернопільській академії народного господарства Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Стельмащук Антон Михайлович,
Тернопільська академія народного господарства,
завідувач кафедри аграрного бізнесу.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
Калінчик Микола Володимирович,
Інститут землеробства УААН,
завідувач відділу економіки, м. Київ.

кандидат економічних наук, професор
Шиян Віктор Йосипович,
Харківський національний аграрний
університет ім. В.В. Докучаєва,
завідувач кафедри економіки сільського господарства.

Провідна установа: Львівський державний аграрний університет,
кафедра аграрної і міжнародної економіки

Захист відбудеться 24 вересня 2004 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.803.01 у Харківському національному аграрному університеті ім. В.В. Докучаєва за адресою: 62483, Харківська область, Харківський район, п/в “Комуніст-1”, навчальне містечко ХНАУ, корпус 1, к.213.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного університету ім. В.В. Докучаєва за адресою: 62483, Харківська область, Харківський район, п/в “Комуніст-1”, навчальне містечко ХНАУ, корпус 1.

Автореферат розісланий 20 серпня 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Македонський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Цукробурякове виробництво – один з провідних підкомплексів АПК України, від рівня розвитку якого залежить активність формування ринку цукру та становище продовольчого сектору країни. За своїми природно-кліматичними характеристиками наша держава має достатні умови, що визначають потенційну конкурентоспроможність продукції цукробурякового підкомплексу. Дослідження свідчать, що незважаючи на це, простежується значний спад цукробурякового виробництва як в Україні в цілому, так і в Тернопільській області зокрема.

Особливості територіального розміщення Тернопільської області, нагромаджений досвід ефективного розвитку цукробурякового виробництва є основою для використання потенційних можливостей, активного формування регіонального ринку цукру, нарощування його обсягів для задоволення не тільки внутрішнього попиту, а й використання експортних можливостей. Потреба в ефективному розвитку цукробурякової галузі, як стратегічної для вітчизняної економіки, і підтримки з боку державних владних структур викликана також і тим, що буряківництво і цукрові заводи – це робочі місця для населення, наповнення бюджету через податки на заробітну плату, зростання внутрішнього валового доходу, отже, зміцнення економіки.

Вище вказане і зумовило актуальність вибору теми дисертаційної роботи, як спроби узагальнення теоретичних знань та практичного досвіду методології визначення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва та розробки стратегії її підвищення.

У світовій економічній літературі досить широко досліджуються теоретичні аспекти проблеми конкурентоспроможності, однак фахівці ще не дійшли до однієї думки щодо її визначення. Обґрунтування цього поняття розкривається у працях зарубіжних дослідників: Г. Азоєва, В. Власової, Е. Дюрена, Г. Крамера, Ж. Ламбена, Л. Мартіна, М. Портера, Д. Роудерса, Р. Фатхутдінова. Різні аспекти забезпечення конкурентоспроможності відповідних об'єктів є предметом дослідження і вітчизняних фахівців, зокрема Л.В. Балабанової, С.С. Гаркавенка, В.Д. Немцова, П.Т. Саблука та інших.

Слід підкреслити, що цукробуряковий підкомплекс був і є об'єктом дослідження багатьох наукових установ і окремих вчених. Вагомий внесок у розробку проблем розвитку даної галузі внесли: Інститут економіки НАНУ, Інститут аграрної економіки УААН, Інститут цукрових буряків УААН, Інститут цукрової промисловості, а також вчені-економісти: П.П. Борщевський, С.Л. Дусановський, О.С. Заєць, А.А. Зелінський, В.Ф. Зубенко, Є.В. Імас, М.Ю. Коденська, Ю.Д. Лановик, Б.П. Лебединський, І.І. Лукінов, В.П. Мартянов, В.Г. Поплавський, П.Т. Саблук, В.Д. Слюсар, А.В. Фурса, А.М. Шпичак та інші. В цих працях є багато цінних пропозицій та рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності цукробурякового виробництва. Проте, окремі наукові дослідження носять односторонній характер, оскільки в них більшість проблем розглядається з точки зору адміністративних методів регулювання економіки. Інші ж наукові праці присвячені розвитку цукрової промисловості або бурякового виробництва. Окремі проблеми мають дискусійний характер, зокрема спеціалізації сировинних зон,

використання потужностей цукрових заводів, матеріальних і трудових ресурсів. Однак на сьогодні практично немає робіт, в яких систематично та в комплексі було б висвітлено питання забезпечення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва та формування стратегії щодо її підвищення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з виконанням наукових досліджень згідно плану науково-дослідної роботи Тернопільської академії народного господарства і належить до держбюджетної теми: "Розробка організаційно-технологічних та фінансово-економічних засад раціонального розвитку та ефективного функціонування підприємницьких структур АПК в умовах становлення ринкових відносин" (номер державної реєстрації – 0101U002360).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в науковому обґрунтуванні механізму формування конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва та стратегії її підвищення на основі вивчення й узагальнення її теоретичних аспектів, комплексного аналізу сучасного стану досліджуваної галузі регіону.

Досягнення поставленої мети реалізується через виконання наступних завдань:

- дослідити та систематизувати теоретико-методологічні підходи щодо визначення поняття конкурентоспроможності та факторів, які на неї впливають;
- визначити комплекс параметрів, які характеризують конкурентоздатність продукції цукробурякового виробництва та розробити методіку її моніторингу;
- визначити структуру та особливості формування конкурентних переваг в агропромисловому виробництві;
- провести економічну діагностику фінансово-економічного стану та рівня конкурентоспроможності продукції виробничих структур цукробурякового підкомплексу в регіоні;
- провести аналіз техніко-технологічного забезпечення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва;
- визначити шляхи та напрями інвестування цукробурякового виробництва;
- сформулювати основні напрями удосконалення міжгалузевих економічних відносин і ціноутворення в цукробуряковому підкомплексі;
- розробити економіко-математичну модель забезпечення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва.

Об'єктом дослідження є процеси формування конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади формування та підвищення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання економічних процесів, закони суспільного розвитку, основні положення економічної теорії, наукові праці економістів з проблем розвитку ринкової економіки та конкурентоспроможності продукції агропромислового виробництва. Методика написання дисертаційної роботи базувалась на

загальноприйнятих положеннях економічних досліджень. Вона включає систему статистико-економічних методів у поєднанні з теоретичними аспектами. При підготовці дисертаційної роботи застосовувалися такі методи економічних досліджень: системно-структурний, що використовувався при оцінці природно-ресурсного потенціалу конкурентоспроможності підприємств цукробурякового підкомплексу; абстрактно-логічний, котрий застосовувався при визначенні чинників конкурентних переваг підприємств; порівняльний і балансовий, на основі чого здійснювалася економічна діагностика показників конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва; статистичних групувань і кореляційно-регресійного аналізу, за допомогою яких досліджувався зв'язок між чинниками конкурентних переваг і конкурентоспроможністю підприємств; економіко-математичного моделювання, графічний, експертних оцінок та інші, що використовувалися при прогнозуванні подальшого розвитку цукробурякового виробництва.

Інформаційною базою дослідження були законодавчі та нормативні акти Верховної Ради та Уряду України, офіційні матеріали Державного комітету статистики України, Міністерства аграрної політики України, Міністерства екології та природних ресурсів України, матеріали регіональних органів управління АПК про розвиток сільського господарства та цукрової промисловості, річні звіти та документи первинного й бухгалтерського обліку сільськогосподарських підприємств суспільного сектора та цукрових заводів, зведені дані статистичної звітності по адміністративних районах Тернопільської області, наукові літературні джерела.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці теоретико-методологічних і практичних аспектів підвищення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва шляхом оптимізації показників його розвитку та удосконалення міжгалузевих відносин.

Основні положення наукової новизни результатів дослідження полягають у наступному:

- вперше визначено методичні підходи щодо створення системи ефективного функціонування та стратегії підвищення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва в ринкових умовах, котрі враховують особливості АПК (імовірнісний і сезонний характер виробництва, низьку оборотність обігових коштів) та організаційно-економічні чинники його ефективного розвитку (паритет цін, ресурсний потенціал);

- теоретично обґрунтовано сутність поняття “конкурентоспроможність” через розуміння різних її видів залежно від об’єкту дослідження: “конкурентоспроможність продукції”, “конкурентоспроможність підприємств”, “конкурентоспроможність галузі”, “конкурентоспроможність країни”, що в сукупності становлять систему якісних економічних параметрів, враховують галузеву специфіку та відповідають вимогам ринку;

- виявлено закономірності та тенденції розвитку цукробурякового виробництва в регіоні, які полягають в тому, що досліджуваний підкомплекс при істотному спаді ефективності виробництва в умовах загальної кризи залишається одним з важливих для економіки регіону до раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, формування ринку цукру;

- подальшого розвитку дістала методика розрахунку оптимальних параметрів техніко-технологічного оснащення цукробурякового підкомплексу, що забезпечують беззбиткове використання і нормативну прибутковість технічних засобів, сприяють підвищенню технологічного рівня виробництва, зростанню його продуктивності та конкурентоспроможності;

- уточнено основні шляхи та напрями залучення інвестицій в цукробурякове виробництво;

- обґрунтовано доцільність агропромислової інтеграції як механізму врегулювання взаємовідносин в цукробуряковому підкомплексі на регіональному рівні;

- внесено пропозиції щодо удосконалення міжгалузевих відносин в цукробуряковому виробництві через систему ціноутворення, в основі якої використана концепція ціни виробництва, обчислена за нормою прибутку на одиницю ресурсів з урахуванням оборотності обігових засобів і забезпечення відшкодування витрат;

- розроблена економіко-математична модель забезпечення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні узагальнення та практичні рекомендації, викладені у дисертації, є рекомендаційною базою для здійснення реконструкції організаційно-виробничої діяльності підприємств, збалансування структури цукробурякового підкомплексу, приведення у відповідність обсягів сировинної бази і переробних потужностей з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевої продукції.

Результати досліджень та пропозиції щодо забезпечення конкурентоздатності продукції цукробурякового виробництва схвалені та прийняті до впровадження управлінням сільського господарства і продовольства Тернопільського району (довідка №205 від 20.05. 2004р.), управлінням з питань переробної та харчової промисловості Тернопільської облдержадміністрації (довідка № 06-41-27 від 13.04. 2004р.), ТзОВ “Борщів-цукор” (довідка № 72 від 6.05. 2004р.).

Матеріали дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі кафедри аграрного бізнесу Тернопільської академії народного господарства при викладанні дисциплін “Підприємництво”, “Економічна діагностика”, “Аграрний ринок” та при написанні студентами курсових, дипломних, магістерських робіт (довідка № 126-27/553 від 28.04. 2004р.).

Результати дослідження можуть бути також використані регіональними центрами наукового забезпечення агропромислового виробництва при розробці економічних, еколого-економічних програм і проектів сталого розвитку агропромислового виробництва та обґрунтуванні ринкової стратегії розвитку організаційно-правових форм господарювання.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до проблеми підвищення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва та обґрунтовано шляхи її вирішення.

Всі наукові результати, що викладені в дисертації й виносяться на захист, отримані автором особисто і є внеском у розвиток цукробурякового підкомплексу як важливої складової АПК.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і практичні результати дисертаційного дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях, семінарах, відомчих нарадах, зокрема, на Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених “Політ-2002” (м. Київ, квітень 2002р.), на II Міжнародній науковій конференції “Світова глобалізація економіки та її вплив на розвиток бухгалтерського обліку” (м. Житомир, травень 2003р.), на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Розвиток дорадництва в аграрній сфері економіки” (м. Тернопіль, березень 2004р.), а також на щорічних наукових конференціях викладачів та аспірантів Тернопільської академії народного господарства.

Публікації. За результатами виконаних досліджень опубліковано 5 наукових праць у фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій – 1,5 друкованих аркушів, що належать особисто автору.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 201 сторінку комп’ютерного тексту, в тому числі 19 таблиць, 16 рисунків, 182 джерела використаної літератури на 14 сторінках та 6 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “**Теоретичні основи конкурентоспроможності продукції і стратегія її підвищення**” розглянуто теоретичні основи конкурентоспроможності, яка нерозривно пов’язана з проявом конкуренції на ринку, суть та особливості формування конкурентних переваг в агропромисловій сфері, методологію оцінки конкурентоздатності продукції.

В сучасній літературі існують різні трактування поняття конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність – надзвичайно важливий показник стану економіки. В найзагальнішому вигляді – це здатність набувати властивостей, які створюють переваги для суб’єкта економічного змагання. Традиційно конкурентоспроможність трактується як зумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке становище країни або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Саме ж поняття конкурентоздатності безпосередньо пов’язане з передбачуваним об’єктом і не може трактуватися однозначно. Розрізняють такі види конкурентоспроможності: конкурентоспроможність товару (послуги); конкурентоспроможність підприємства; конкурентоспроможність галузі (виробництва); конкурентоспроможність країни.

Конкурентоспроможність товару - це сукупність якісних і вартісних характеристик товару, що забезпечує краще задоволення потреб покупців у порівнянні з аналогічними товарами, представленими на ринку в умовах конкуренції.

У дисертації доведено, що постійне підвищення конкурентоспроможності товарів – головне завдання підприємства. Суть його зводиться до того, що зростання рівня конкурентоздатності продукції пов’язане для підприємства з великими або

меншими витратами, але в будь-якому випадку вони повинні окупитися більшою прибутковістю. Тому важливо не просто використовувати відомі шляхи поліпшення властивостей продукції, а шукати серед них ті, які дають найбільший приріст конкурентоспроможності товарів на одиницю витрат.

Варто звернути увагу і на такі методи забезпечення конкурентоздатності продукції, як протекціонізм, конкурентна боротьба, правильна маркетингова політика.

Конкурентоспроможність продукції у певний момент часу або у відповідному секторі ринку не означає автоматичну конкурентоспроможність в майбутньому, що й визначає актуальність маркетингу. Суть його полягає у постійному контролі за наявністю конкурентних переваг продукції та їх підсиленні за рахунок розробки ефективної маркетингової стратегії.

Можна з впевненістю сказати, що однією з причин зниження конкурентоздатності продукції є низький рівень менеджменту. Суттєвим фактором, який зумовлює прийняття неправильних управлінських рішень, є відсутність в ній системи контролінгу. Контролінг конкурентоспроможності – це організаційний механізм, спрямований на функціональну підтримку менеджменту щодо забезпечення конкурентоздатності продукції та визначення довгострокової маркетингової стратегії.

В сучасній літературі не існує єдності у визначенні суті конкурентних переваг. Це ті характеристики, ознаки товару, які створюють для суб'єкта господарювання перевагу над своїми конкурентами. Їх можна поділити на зовнішні та внутрішні. “Зовнішня” конкурентна перевага базується на відмінних якостях товару, які створюють цінність для споживача (покупця), а “внутрішня” – на перевазі підприємства по відношенню до витрат на виробництво, керівництва підприємством або товаром і створює цінність для виробника.

Для отримання конкурентної переваги підприємство повинно або давати покупцям приблизно таку ж цінність, що й конкуренти, але виробляти товар із меншими витратами (стратегія низьких витрат); або діяти так, щоб давати покупцям товар із більшою споживчою цінністю, за який можна отримати більшу ціну (стратегія диференціації).

АПК має ряд особливостей, які впливають на формування конкурентних переваг. Досягнути значних конкурентних переваг в агропромисловому виробництві можна лише при наявності в державі паритету цін, тобто співвідношення між цінами на сільськогосподарську продукцію і цінами на засоби виробництва, товари та послуги, які воно споживає, має залишатись постійним.

Конкурентоспроможність являється складним і багатоплановим поняттям, тому комплексна оцінка її рівня для різних об'єктів повинна відображати: властивості самого об'єкта оцінки; ступінь задоволення попиту споживачів; економічні аспекти придбання і експлуатації (використання) даного об'єкта; інтереси виробника, в першу чергу економічну ефективність виробництва і реалізації відповідної продукції; досягнуті позиції об'єкта оцінки в системі “виробник - споживач”.

На сьогодні існують різні методики оцінки конкурентоспроможності продукції, які розроблені вченими-економістами. В дисертації систематизовано показники рівня конкурентоздатності продукції: нормативні, технічні, економічні, організаційні.

Науково-обґрунтовані методи визначення конкурентоспроможності того чи іншого товару дають можливість кожному товаровиробнику визначити слабкі та сильні сторони своєї продукції і на основі цього вибрати напрямок економічного розвитку, сформувавши стратегію і тактику досягнення найвищого ефекту в підприємницькій діяльності.

У другому розділі **“Економічна діагностика сучасного рівня конкурентоспроможності цукробурякового виробництва”** було оцінено природно-економічний потенціал цукробурякового виробництва регіону, досліджено техніко-технологічне забезпечення конкурентоспроможності продукції підкомплексу, здійснено аналіз показників конкурентоздатності продукції цукробурякового виробництва.

Вдале географічне розташування Тернопільської області, сприятливі природно-кліматичні умови визначають пріоритетний розвиток цукробурякового виробництва. Цукробуряковий підкомплекс – важлива продуктова вертикаль АПК як України в цілому, так і Тернопільської області зокрема. Для забезпечення високої конкурентоспроможності продукції цукробурякового підкомплексу як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку необхідна насамперед його інтенсифікація. Формування та підвищення конкурентоздатності продукції буряківництва можливе лише на основі відтворення родючості ґрунтів і підвищення культури землеробства при раціональному використанні місцевих ґрунтово-кліматичних ресурсів та вирощуванні аналізованої культури за прогресивною технологією.

Цукрова промисловість України – це одна з найдавніших і найпотужніших галузей народного господарства. Як пріоритетна галузь харчової промисловості, вона повинна задовольнити потреби населення в цукрі за науково-обґрунтованими нормами і створити достатні резерви для його експорту в інші країни.

Конкурентоспроможність будь-якого виробництва і, зокрема цукробурякового, знаходиться в прямій залежності від його техніко-технологічного забезпечення. Основою буряковиробництва має бути високопродуктивна технологія. Слід підкреслити, що досить неправильним для майбутнього цукробурякового підкомплексу являється намагання зниження собівартості коренеплодів та цукру за рахунок невиконання окремих технологічних операцій.

Матеріально-технічне забезпечення та ресурсно-технологічне оновлення процесу виробництва можна вважати одним з важливих чинників стабільного розвитку цукробурякового підкомплексу та підвищення конкурентоспроможності його кінцевої продукції. Однак в умовах сьогодення значна кількість цукрових буряків втрачається внаслідок відсутності паливно-мастильних матеріалів, запасних частин, транспорту. Аналіз якості техніки бурякосійних господарств показує, що існуючі машини та їх комплекси являються здебільшого фізично застарілими, ненадійними в роботі, матеріаломісткими і не відповідають вимогам інтенсивної технології вирощування цукрових буряків.

Останні роки характеризуються різким зменшенням внесення добрив, гербіцидів та інших ресурсів. Тому інтенсивні технології зможуть використовувати тільки ті господарства, які зберегли необхідні запаси ресурсів для виробництва цукрових буряків. Для вирощування цукрових буряків з мінімальними затратами і

одночасно без зниження їх продуктивності бурякосійним господарствам необхідні ресурсо- та енергозберігаючі технології.

Ситуація із забезпеченням бурякосійних підприємств області добривами та хімічними засобами захисту рослин невтішна. За останні роки обсяги їх внесення зменшилися на 90 %, органічних добрив – на 60%.

Реструктуризація буряківництва вимагає адекватної трансформації насінництва, яке являється важливою сферою цукробурякового підкомплексу, від нього в значній мірі залежить конкурентоспроможність кінцевої продукції. Для покращення ситуації в насінництві необхідно розробити і реалізувати комплекс організаційно-управлінських, економічних та правових мір. Слід відмітити, що насінневі заводи України мають можливості для повного забезпечення насінням вітчизняних сортів і гібридів всіх площ посіву фабричними цукровими буряками.

Загальна неплатоспроможність цукрових заводів змусила їх, як і бурякосійні господарства, забезпечити свої потреби в матеріально-технічних ресурсах за рахунок бартерного обміну цукру. Підприємства цукрової галузі опинилися в критичному фінансовому стані та не мають змоги ні забезпечувати погашення кредиторської заборгованості, ні підготуватись належним чином до сезону переробки буряків. Аналіз процесів забезпечення, використання і виробництва технологічного обладнання в цукровій промисловості свідчить про наявність негативних тенденцій: збільшення коефіцієнту зносу діючих основних виробничих фондів і нераціональний віковий склад обладнання.

Цукробуряковий підкомплекс Тернопільської області об'єднує 9 цукрових заводів, 504 сільськогосподарських, 741 фермерських і понад 4000 особистих підсобних господарств. За останні роки на Тернопільщині значно скоротилися посівні площі під цукровими буряками, а також знизилась їх урожайність, в результаті чого зменшились валові збори цукристих. Незважаючи на сприятливі природно-економічні умови, виробництво цукрових буряків всіма категоріями господарств в 2002 році зменшилось порівняно з 1990 роком майже втричі: з 3313,4 тис. тонн до 1203,8 тис. тонн і складає 36,3%.

Виробництво цукрових буряків по області скоротилося за рахунок двох факторів, зокрема зниження посівних площ із 107,3 тис. га до 65,1 тис. га, що становить 60,7%, та за рахунок зниження урожайності: з 309 ц/га в 1990 році до 185 ц/га в 2002 році, що складає 59,9%.

Зменшення посівних площ, урожайності цукрових буряків, загальний кризовий стан бурякосійних господарств призвів до погіршення показників конкурентоспроможності вирощування цукристих (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз конкурентоспроможності виробництва цукрових буряків у господарствах Тернопільської області

Назва районів	1999 рік			2002 рік			2002 р в % до 1999 р	
	Собівартість 1 т, грн.	Реалізаційна ціна 1 т, грн.	Рентабельність (збитковість), %	Собівартість 1 т, грн.	Реалізаційна ціна 1 т, грн.	Рентабельність (збитковість), %	Собівартість 1 т, грн.	Реалізаційна ціна 1 т, грн.
Бережанський	82,5	87,7	6,3	174,6	130,7	-25,1	211,6	149

Борщівський	70,6	70,7	0,1	165,3	100,3	-39,3	234,1	141,9
Бучацький	81,5	82,2	0,9	146,7	115,6	-21,2	180	140,6
Гусятинський	91,8	90,6	-1,3	199,8	110,9	-44,5	217,6	122,4
Заліщицький	73,5	80,2	2,1	145,5	109,1	-25	198	136
Збаразький	71	72,6	2,3	127,9	129,8	1,5	180,1	178,8
Зборівський	74,6	76,3	2,3	129,7	148,4	14,4	173,9	194,5
Козівський	65,2	64,1	-1,7	163,9	126,8	-22,6	251,4	197,8
Кременецький	71,5	72,1	0,8	152,6	129,5	-15,1	213,4	179,6
Ланівецький	74,5	75,9	1,7	100,1	87,6	-12,5	134,2	115,4
Монастириський	72,6	73,3	1	247,1	113,2	-54,2	340,4	154,4
Підволочиський	80,3	79,6	-0,9	146	127,1	-12,9	181,8	159,7
Підгаєцький	76,4	77,8	1,8	164,4	161,1	-2	215,2	207,1
Теребовлянський	81,5	82,4	1,1	126,8	119,4	-5,8	155,6	144,9
Тернопільський	58,9	60	1,9	140,8	129,2	-8,2	239	215,3
Чортківський	81,4	82,8	1,7	138,8	121,4	-12,5	170,5	146,6
Шумський	61,8	62,3	0,8	164,8	132	-19,4	266,7	211,9
м. Тернопіль	-	-	-	143,9	128,2	-10,9	-	-
По області	78,5	79	0,6	153,3	121,7	-20,6	195,3	154,1

Проаналізувавши конкурентоспроможність вирощування цукрових буряків в Тернопільській області, видно, що в 2002 році від виробництва солодких коренів сільськогосподарські підприємства області отримали збитки. Це пов'язано з тим, що собівартість вирощування цукрових буряків значно випереджає ріст реалізаційної ціни. Так в 2002 році порівняно з 1999 роком собівартість зросла на 195,3%, в той час як реалізаційна ціна тільки на 154,1%. Така різниця у випереджаючому рості собівартості порівняно з реалізаційною ціною призвела до збитковості буряківництва. Так, якщо в 1999 році рентабельність по вирощуванню цукрових буряків в Тернопільській області становила 0,6%, то в 2002 році збитковість – 20,6%. Ще в недалекому минулому бурякосійні господарства Тернопільщини від виробництва цукрових буряків отримували високі прибутки: в 1990 році рівень рентабельності складав 27,2%, в 1995 році – 49,2%. Це дає підстави стверджувати, що в досліджуваній області є резерви підвищення конкурентоспроможності вирощування цукристих.

Однак, незважаючи на складну економічну ситуацію в цілому, в Тернопільській області є ряд господарств, які вирощують цукрові буряки за інтенсивними технологіями, в результаті чого отримують високі врожаї та працюють прибутково. Це, зокрема, приватно-орендне підприємство “Іванівське” Теребовлянського району. В 2002 році тут цукрові буряки займали площу посіву 300 га, зібрано 165256 ц, урожайність склала 551 ц/га, собівартість 1 тонни цукристих становила 90,5 гривень, реалізаційна ціна 1 тонни – 156 грн., рівень рентабельності – 72,4%.

Товариство з обмеженою відповідальністю “Україна” Підволочиського району в 2002 році вирощувало цукрові буряки на площі 413 га, зібрано 198891 ц, урожайність – 482 ц/га. Собівартість вирощування 1 тонни цукристих обійшлась в 108,6 грн., реалізаційна ціна 1 т – 152,8 грн., рівень рентабельності – 40,7%.

Криза, яка охопила сировинну галузь, не може не позначитися на цукровій промисловості. Із року в рік в Тернопільській області відбувається значне скорочення виробництва цукру. Виробництво цукру в області за останні 12 років зменшилось більш, як в 4 рази: з 442413 тонн в 1990 році до 105700 тонн в 2002 році, що складає 23,9%. Таке зниження простежується на всіх цукрових заводах. По Україні в цілому

рівень виробництва цукру в 2002 році порівняно з 1990 роком складає, як і по області, 23,9%. Така негативна тенденція пов'язана насамперед із катастрофічним зменшенням виробництва цукрових буряків та значним зниженням їх цукристості.

Висока собівартість виробництва цукру призвела до збитковості цукрових заводів (табл. 2).

Таблиця 2

Основні показники конкурентоспроможності виробництва цукру-піску цукрозавами Тернопільської області

Назва заводів	1999 рік			2002 рік			2002 р в % до 1999 р	
	Собівартість 1 т, грн.	Реалізаційна ціна 1 т, грн.	Рентабельність (збитковість), %	Собівартість 1 т, грн.	Реалізаційна ціна 1 т, грн.	Рентабельність (збитковість), %	Собівартість 1 т, грн,	Реалізаційна ціна 1 т, грн.,
Борщівський	2222	2115	-4,8	2976	2400	-19,4	133,9	113,5
Бучацький	2259	2126	-5,9	3025	2425	-19,8	133,9	114,1
Хоростківський	2277	2131	-6,4	3074	2410	-21,6	1350	1131
Збараський	2198	2112	-3,9	3420	2385	-23,6	155,6	112,9
Козівський	2251	2143	-4,8	3010	2480	-17,6	133,7	115,7
Кременецький	2236	2095	-6,3	3205	2435	-24,0	143,3	116,2
Ланівецький	2264	2103	-7,1	2930	2442	-16,7	129,4	116,1
Чортківський	2259	2126	-5,9	2915	2456	-15,7	129,0	115,5
“Поділля”	2262	2131	-5,8	-	-	-	-	-
По області	2262	2135	-5,6	3040	2420	-20,6	134,4	113,3
По Україні	2275	2186	-5,9	2915	2468	-18,6	128,1	112,9

З аналізу показників видно, що собівартість виробництва однієї тонни цукру-піску в Тернопільській області в 2002 році зросла порівняно з 1999 роком на 34,4%, реалізаційна ціна однієї тонни цукру збільшилась на 13,3%. Збитковість в 1999 - 5,6%, в 2002 – 20,6%. А ще в 1990 році рентабельність цукровиробництва по області становила 27,2%, в 1995 році – 49,2%.

Цукристість є основним показником доцільності вирощування цукрових буряків. При її значенні менше 12% переробка буряків недоцільна через неможливість повною мірою отримати запланований цукор. Збитків зазнають як виробники сировини, так і переробники. Цукристість коренеплодів на Тернопільщині в 2002 році порівняно з 1990 роком знизилась з 16,15% до 12,1%, що складає в процентному співвідношенні 74,9%. Коефіцієнт вилучення цукру за аналізований період зменшився з 12,3% до 8,3% або на 32,5%. В 1990 році з 1 центнера цукрових буряків виробляли 12,3 кілограмів цукру, а в 2002 році – тільки 8,3 кілограми, що складає 67,2%. Це надзвичайно низький процент виходу цукру, що є однією з основних причин збитковості цукрової галузі Тернопільської області.

При організації сировинної бази перш за все необхідно врахувати розміщення цукрових заводів, потужності підприємств та коефіцієнт їх використання, період роботи заводів, питому вагу посівів цукрових буряків в структурі посівних площ та їх урожайність. Удосконалення розміщення сировинних зон цукрових заводів пов'язане з підвищенням концентрації посівів буряків навколо заводів. Це дозволить в першу чергу зменшити витрати на доставку коренеплодів, а відповідно потребу в

автотранспорті, створить умови для переходу на оптимальні терміни заготівлі сировини.

У третьому розділі **“Стратегія підвищення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва”** розроблена економіко-математична модель оцінки основних складових забезпечення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва, вказано на основні шляхи та напрями залучення інвестицій в досліджуваний підкомплекс, запропоновано механізм удосконалення економічних взаємовідносин на основі агропромислової інтеграції та ефективного розподілу кінцевого результату.

Досліджено, що конкурентоспроможність продукції цукробурякового виробництва можна підвищити за допомогою внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Інвестиційна програма розвитку досліджуваного продуктового підкомплексу має бути сформована за принципом органічної (організаційної, економічної, технологічної) єдності: виробництво сільськогосподарської продукції — переробка (доробка, зберігання) — реалізація. Для забезпечення розвитку цукробурякового виробництва на основі інноваційної моделі необхідно активізувати всі складові капіталу: виробничий, людський, фінансовий і капітал землі. Важливою складовою інвестиційної програми має бути розрахунок потреби інвестиційних ресурсів для розвитку цукробурякового виробництва за роками реалізації проектів, джерелами надходження та їх матеріально-речовою структурою.

Проблема забезпечення безперервності процесу відтворення в цукробуряковому виробництві може бути вирішена внутрішніми інвесторами, в ролі яких виступають промислові підприємства та комерційні банки. Як свідчить проведений аналіз, найголовнішими причинами, що примушують названих суб'єктів господарської діяльності здійснювати інвестиції у сільськогосподарське виробництво, є дві: по-перше, це прагнення забезпечити собі сировинну базу, а по-друге, це спроба диверсифікувати фінансовий ризик свого бізнесу і “розпорозити” бізнесову діяльність.

Мотивація до залучення інвестицій у виробництво та природно-ресурсний потенціал цукробурякового підкомплексу залежить від фінансової стабілізації, гнучкості та стимулюючої направленості податкової політики, завершеності реформування форм власності.

Внаслідок економічної кризи та ряду інших причин нині в Україні бракує “внутрішнього” капіталу, тому для переоснащення підприємств цукробурякового галузі важливого значення набуває залучення іноземних інвестицій.

Системний аналіз функціонування цукробурякового підкомплексу України показує, що серед проблем господарювання центральне місце займає проблема економічних взаємовідносин між бурякосійними господарствами і цукровими заводами. Слід зазначити, що така проблема існувала й раніше, але особливої гостроти вона набула у зв'язку з переходом на давальницьку схему, яка закріплює витратний механізм господарювання у цукробуряковому виробництві.

Таким чином, оптимізація взаємовідносин між бурякосійними господарствами і цукровими заводами, погодження їх інтересів є головним завданням у вирішенні проблем розвитку цукробурякового підкомплексу. Однак запропоновані заходи можуть бути реалізовані тільки в умовах зміцнення цілісності цукробурякового

виробництва на базі агропромислової інтеграції. Вона виступає механізмом погодження інтересів, чинником підвищення соціально-економічної ефективності функціонування досліджуваного комплексу.

Інтеграція вирощування цукрової сировини та її промислової переробки, формування і розвиток цукробурякового підкомплексу в Україні може здійснюватись у багатьох напрямках і охоплювати економічні, організаційні, техніко-технологічні, правові, соціальні та інші сфери й види діяльності.

Виходячи із виявленої в дисертації динамічної залежності ціни, обсягу випуску і реалізації продукції, чистого доходу і прибутку та алгоритму оцінки конкурентоспроможності підприємства за ціновим фактором, нами розроблено методичні пропозиції щодо формування ціни на продукцію цукробурякового виробництва і визначення її конкурентоспроможності.

Визначати ціну цукру нами пропонується за такою формулою:

$$Ц = 3V_n + ПВ_n + K_\phi \cdot x H_c \quad (1)$$

де $Ц$ - ціна товару, грн.;

$3V_n$ - нормативні змінні витрати, що припадають на одиницю товару, грн.;

$ПВ_n$ - нормативні постійні витрати, що припадають на одиницю товару, грн.;

K_ϕ - функціонуючий капітал на одиницю продукції, грн.;

H_c - норма прибутку у середньому по народному господарству, у частках.

Цей же методичний підхід доцільно використовувати при встановленні ціни на цукрові буряки і цукор в межах сировинної зони цукрового заводу. Ціну можна визначити за формулою:

на цукрові буряки:

$$Ц_{цб} = ((3V_6 \times O_{цб} + ПВ_6)(1 + P)) / O_{цб} \quad (2)$$

на цукор:

$$Ц_{ц} = ((3V_3 \times O_{ц} + ПВ_3)(1 + P)) / O_{ц} \quad (3)$$

де $ПВ_3$ і $ПВ_6$ – загальна сума постійних витрат відповідно по цукровому заводу і бурякосійних господарствах, грн.;

$3V_3$ і $3V_6$ – змінні витрати відповідно на 1 т цукру і 1 т цукрових буряків, грн.;

$O_{ц}$ – обсяг виробленого цукру, т;

$O_{цб}$ – обсяг поставлених на переробку цукрових буряків, т;

P – рентабельність виробництва, яка визначається за формулою:

$$P = ((V_p - (НВ_3 + НВ_6)) / (НВ_3 + НВ_6)), \quad (4)$$

де V_p – доход (виручка) від реалізації цукру, грн.;

$НВ_3$ - нормативні витрати цукрового заводу на виробництво цукру, грн.;

$НВ_6$ - нормативні витрати бурякосійних господарств на виробництво цукрових буряків, грн.

Такий підхід до розрахунку сукупних витрат дає змогу визначити їх нормативну величину за будь-якого коефіцієнта використання потужності, розрахувати пропорції розподілу грошової виручки від реалізації цукру, виходячи із його фактичної величини.

В процесі розподілу грошової виручки від реалізації цукру враховано рівень цукристості сировини та коефіцієнт вилучення цукру в процесі переробки (табл.3).

Таблиця 3

Розподіл грошової виручки від реалізації цукру за 100% використання потужності цукрового заводу та різних варіантів урожайності цукрових буряків

Коефіцієнт вилучення цукру	Цукристість коренеплодів, що надійшли на переробку, %									
	до 14,5		14,6 – 15,5		15,6 – 16,5		16,6 – 17,5		17,6 – 18,5	
	Розподіл між виробником сировини(Вс) та цукровим заводом(Цз), %									
	Цз	Вс	Цз	Вс	Цз	Вс	Цз	Вс	Цз	Вс
30 т/га										
0,72-0,73	28,7	71,3	29,6	70,4	30,5	69,5	31,4	68,6	32,2	67,8
0,73-0,74	28,8	71,2	29,8	70,2	30,7	69,3	31,6	68,4	32,5	67,5
0,74-0,75	29,0	71,0	30,0	70,0	30,9	69,1	31,8	68,2	32,7	67,3
0,75-0,76	29,2	70,8	30,2	69,8	31,1	68,9	32,0	68,0	32,9	67,1
0,76-0,77	29,4	70,6	30,3	69,7	31,3	68,7	32,2	67,8	33,1	66,9
0,77-0,78	29,6	70,4	30,5	69,5	27,7	72,3	32,4	67,6	33,3	66,7
0,78-0,79	29,7	70,3	30,7	69,3	31,7	68,3	32,6	67,4	33,5	66,5
0,79-0,80	29,9	70,1	30,9	69,1	31,9	68,1	32,8	67,2	33,7	66,3
0,80-0,81	30,1	69,9	31,1	68,9	32,0	68,0	33,0	67,0	33,9	66,1
0,84-0,85	31,0	69,0	32,0	68,0	33,0	67,0	33,9	66,1	34,9	65,1
35 т/га										
0,72-0,73	30,3	69,7	31,3	68,7	32,2	67,8	33,1	66,9	34,0	66,0
0,73-0,74	30,5	69,5	31,5	68,5	32,4	67,6	33,4	66,6	34,3	65,7
0,74-0,75	30,7	69,3	31,7	68,3	32,6	67,4	33,6	66,4	34,5	65,5
0,75-0,76	30,9	69,1	31,9	68,1	32,8	67,2	33,8	66,2	34,7	65,3
0,76-0,77	31,1	68,9	32,1	67,9	33,0	67,0	34,0	66,0	34,9	65,1
0,77-0,78	31,3	68,7	32,3	67,7	29,4	70,6	34,2	65,8	35,1	64,9
0,78-0,79	31,5	68,5	32,5	67,5	33,4	66,6	34,4	65,6	35,3	64,7
0,79-0,80	31,6	68,4	32,7	67,3	33,6	66,4	34,6	65,4	35,5	64,5
0,80-0,81	31,8	68,2	32,8	67,2	33,8	66,2	34,8	65,2	35,7	64,3
0,84-0,85	32,7	67,3	33,8	66,2	34,8	65,2	35,8	64,2	36,7	63,3
40 т/га										
0,72-0,73	31,6	68,4	32,6	67,4	33,5	66,5	34,5	65,5	35,4	64,6
0,73-0,74	31,8	68,2	32,8	67,2	33,7	66,3	34,7	65,3	35,6	64,4
0,74-0,75	32,0	68,0	33,0	67,0	33,9	66,1	34,9	65,1	35,8	64,2
0,75-0,76	32,2	67,8	33,2	66,8	34,1	65,9	35,1	64,9	36,0	64,0
0,76-0,77	32,3	67,7	33,4	66,6	34,3	65,7	35,3	64,7	36,2	63,8
0,77-0,78	32,5	67,5	33,6	66,4	30,6	69,4	35,5	64,5	36,4	63,6
0,78-0,79	32,7	67,3	33,8	66,2	34,8	65,2	35,7	64,3	36,7	63,3
0,79-0,80	32,9	67,1	33,9	66,1	35,0	65,0	35,9	64,1	36,9	63,1
0,80-0,81	33,1	66,9	34,1	65,9	35,1	64,9	36,1	63,9	37,1	62,9
0,84-0,85	34,0	66,0	35,1	64,9	36,1	63,9	37,1	62,9	38,1	61,9

Для розрахунку за нормативні витрати і базові пропорції розподілу визначено розподіл в інтегрованому формуванні при 100% використанні потужності цукрового заводу, рівень цукристості – 16% і відсоток вилучення цукру – 75%.

Як видно з розрахункових даних таблиці, при зростанні всіх якісних показників, а саме цукристості коренеплодів, коефіцієнта вилучення цукру, урожайності буряків зростає розмір грошової виручки від реалізації цукру на користь цукрових заводів.

Покладений у основу визначення пропорцій розподілу грошової виручки принцип рівновигідності, що забезпечує однакову окупність витрат

сільськогосподарських підприємств і цукрового заводу, дозволяє визначити ціну на цукрові буряки в межах встановленої ціни на цукор.

ВИСНОВКИ

1. Цукробуряковий підкомплекс – важлива складова АПК та народного господарства в цілому. За останні роки в ньому різко зменшилися обсяги виробництва, що пов'язано з невідповідністю до переходу до ринкових відносин, з порушенням зв'язків між сільським господарством та цукровими заводами, з відсутністю регулюючих дій з боку держави. А ще недавно цукробуряковий підкомплекс України відігравав роль стабілізатора економіки і соціального розвитку суспільства. Однак вибрана модель ринкових відносин в агропромисловому виробництві поставила його у вкрай важкі умови, незважаючи на винятково сприятливі ґрунтово-кліматичні умови. За цих умов постає завдання знаходження шляхів підвищення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва.

2. Конкурентоспроможність продукції цукробурякового виробництва залежить від конкурентного потенціалу, що формується під впливом багатьох факторів і являє собою систему взаємозалежних блоків: перший блок – земля, природні умови, потоки матеріальних, трудових, фінансових ресурсів; другий блок – виробничий процес, що поєднує всі фактори виробництва; третій – реалізація готової продукції, її розподіл, відшкодування витрат у вигляді грошової виручки, фінансові результати. Підвищення конкурентоспроможності українського цукру – важливе народногосподарське завдання, пов'язане зі стабілізацією продовольчого ринку.

3. Особливості цукробурякового виробництва, які варто враховувати при обґрунтуванні концепції формування конкурентних переваг, можна умовно розділити на фактори зовнішнього (макрорівень) та внутрішнього (мікрорівень) середовища. Під макрорівнем розуміють всі ті умови, які товаровиробник, як правило не може змінити, але їх необхідно враховувати. До них відносять ґрунтово-кліматичні умови, демографічне й економічне середовище, законодавчу базу, технологічно-інноваційний розвиток. Під факторами внутрішнього середовища варто розуміти такі, які піддаються контролю зі сторони суб'єкта господарювання. Найважливішими серед них є: фінансовий стан, технологія виробництва, організаційна структура управління, інформаційно-статистична база, кадрова політика, постачальники. Таким чином, виникає потреба в пошуку реальних шляхів підприємствами цукробурякового підкомплексу в забезпеченні конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Тут неабияка роль повинна приділятися державній підтримці досліджуваного виробництва.

4. Матеріально-технічне забезпечення та ресурсно-технологічне оновлення процесу виробництва можна вважати одним з важливих чинників стабільного розвитку цукробурякового підкомплексу та підвищення конкурентоспроможності його продукції. Стрімко зростаюча відсталість підприємств, які вирощують цукрові буряки, руйнування їх виробничого потенціалу призводить до зменшення обсягів реалізації продукції до критичного рівня, погіршення її якості, втрати фінансової забезпеченості. При такому становищі бурякосійні господарства надалі втрачатимуть

цінову конкурентоспроможність на внутрішньому ринку. В кінцевому це призведе до насичення українського ринку іноземним цукром. Отже, для вирощування цукрових буряків з мінімальними затратами і одночасно без зниження їх продуктивності бурякосійним господарствам необхідно насамперед впроваджувати ресурсо- та енергозберігаючі технології.

5. Інтегратором ефективного функціонування цукробурякового підкомплексу є цукровий завод. Таке місце об'єктивно зумовлене його роллю в технологічному процесі – він випускає кінцеву продукцію. Незадовільний поточний стан і значний фізичний знос технологічного обладнання підприємств цукрової промисловості визначають невисокі показники виходу цукру і його якість. Удосконалення технологічних процесів переробки цукрових буряків – першооснова підвищення конкурентоспроможності цукру. Актуальною проблемою цукробурякового підкомплексу являється не тільки створення нової його матеріально-технічної бази, але й ефективне її використання, одним з важливих показників якого являється тривалість виробничого сезону. Вибір тривалості виробництва може проводитися за різноманітними критеріями: максимальним виходом цукру, мінімальною собівартістю, максимальним прибутком, мінімальним приведеними затратами.

6. Аналіз показав, що незважаючи на те, що в Тернопільській області є всі сприятливі природно-економічні умови для конкурентоспроможного виробництва цукросировини та цукру за період 1990-2002 рр. відбувся значний спад цукробурякового виробництва: посівні площі скоротилися з 107,3 тис. га до 65,1 тис. га, урожайність – з 309 ц/га до 185 ц/га, валовий збір за досліджуваний період зменшився майже втричі. Кризове становище буряківництва стало наслідком погіршення фінансово-економічного стану господарств області, що проявилось в неможливості дотримання технології вирощування цукрових буряків, внесення необхідної кількості добрив (в 2002 р. порівняно з 1990 р. внесення мінеральних добрив скоротилося в 4 рази, органічних - в 6 разів). Проаналізувавши конкурентоспроможність виробництва цукрових буряків на Тернопільщині, видно, що починаючи з 2000 року від виробництва солодких коренів сільськогосподарські підприємства отримують збитки. Це пов'язано з тим, що собівартість вирощування цукросировини значно випереджає ріст реалізаційної ціни. Криза, яка охопила сировинну галузь, негативно позначилася на цукровій промисловості. Виробництво цукру в області в 2002 році порівняно з 1990 роком зменшилось більш як в 4 рази: з 442413 т в 1990 р. до 105700 т в 2002 р. Негативним явищем цукробурякового виробництва є і значне зниження цукристості коренеплодів: з 16,15 в 1990 р. до 12,1 в 2002 р.

7. Одним з основних напрямків забезпечення конкурентоспроможності продукції цукробурякового підкомплексу є залучення інвестицій. Інвестиційна стратегія розвитку цукробурякового виробництва повинна витікати із загальної стратегії його розвитку. Очевидно, що в силу природно-кліматичних, географічних, історичних й економічних особливостей для цукробурякового підкомплексу нашої країни оптимальною є стратегія, зорієнтована на повне забезпечення внутрішнього ринку і експорту значної частини цукру. Зазначена стратегія розвитку досліджуваного виробництва повинна мати відповідне інвестиційне забезпечення, без якого вона не може бути реалізована. Державна інвестиційна програма розвитку

цукробурякового підкомплексу має передбачати досягнення стратегічної мети – стабільність її соціально-економічного розвитку, і визначити механізм реалізації інвестиційної політики шляхом комбінованої моделі залучення інвестицій на основі мобілізації внутрішніх та зовнішніх джерел інвестування. Для залучення та використання інвестицій в цукробуряковому виробництві, необхідно створити на рівні держави правові умови, які б визначалися стабільністю правового, політичного, економічного режиму й зацікавленістю всіх структур влади в їх ефективному використанні.

8. Проблема взаємовідносин партнерів цукробурякового підкомплексу складна і багатоаспектна. До основних напрямків її вирішення ми відносимо: ліквідацію давальницької схеми взаємовідносин і перехід до грошових розрахунків; прискорення поглиблення інтеграційного процесу та розвиток аграрно-промислового виробництва; удосконалення взаєморозрахунків між бурякосійними господарствами і цукровими заводами на основі пропорційного розподілу витрат і отримання нормативного прибутку. В цілому агропромислова інтеграція забезпечує вирішення таких проблем цукробурякового виробництва: поєднання економічних, фінансових інтересів бурякосійних господарств і цукрових заводів, уникнення їх банкрутства, збереження діючих і створення нових робочих місць, оновлення соціальної інфраструктури; збільшення тривалості виробничого сезону цукрових заводів, що забезпечує зниження собівартості цукру і підвищення його конкурентоспроможності; концентрація внутрішніх та зовнішніх інвестицій; вирішення сировинної проблеми за рахунок підвищення урожайності цукрових буряків.

9. На державному рівні цукробурякове виробництво, як матеріалізована основа розвитку вітчизняного ринку цукру та формування експортних ресурсів, має бути визначене пріоритетною сферою АПК для найбільш сприятливих регіонів з погляду на ефективне використання природно-кліматичного й ресурсного потенціалу. Держава повинна активно стимулювати підвищення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва. Це передбачає серйозні інвестиції в науку і новітні технології, у професійну підготовку, у розвиток комунікацій та інформаційних мереж, підтримку податковими кредитами. Специфіка цукробурякового підкомплексу визначає головні напрями державного регулювання: державну підтримку, здійснення комплексних соціальних й економічних реформ; пряму державну бюджетну і кредитну допомогу; використання специфічних економічних важелів контролю за цінами; забезпечення розширеного відтворення й оптимального розміщення цукробурякового виробництва на території держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Вандяк Н.П. Аналіз цукробурякового виробництва та резерви підвищення його ефективності // Наукові записки. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. Випуск 11. – Тернопіль: “Економічна думка”, 2002р. – С.69-71.

2. Вандяк Н.П. Конкурентоспроможність продукції цукробурякового виробництва в Україні // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: економіка. – №11, 2002. – С.130-132.

3. Вандяк Н.П. Резерви підвищення ефективності цукробурякового виробництва // Вісник Тернопільської академії народного господарства. Випуск 6. – Тернопіль: “Економічна думка”, 2002. – С.24-26.

4. Вандяк Н.П. Конкурентоспроможність та її види // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – Тернопіль: Збруч, 2003. – С.31-37.

5. Вандяк Н.П. Цукробурякове виробництво: реалії та перспективи // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: економіка. – №15, 2003. – С.239-241.

АНОТАЦІЯ

Вандяк Н.П. Конкурентоспроможність продукції цукробурякового виробництва і стратегія її підвищення. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02. – Економіка сільського господарства і АПК. - Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, Харків, 2004.

В дисертаційній роботі викладені основні результати дослідження економічних і організаційних проблем формування конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва і стратегії її підвищення на основі комплексного вивчення сучасного стану його розвитку.

Висвітлені теоретичні напрацювання вчених-економістів щодо сутності конкурентоспроможності, методики її оцінки. Дослідженнями підтверджено, що конкурентоспроможність продукції цукробурякового виробництва залежить від конкурентного потенціалу, який формується під впливом багатьох факторів і являє собою систему взаємопов'язаних блоків.

Розкрита структуроформуюча роль цукробурякового підкомплексу в розвитку АПК. Узагальнено основні причини катастрофічного становища цукробурякового виробництва, низького рівня конкурентоспроможності його продукції. Визначено пряму залежність між техніко-технологічним забезпеченням та рівнем конкурентоздатності продукції.

Обґрунтовано доцільність залучення інвестицій в цукробурякове виробництво, уточнено їх основні шляхи та напрями. Запропоновано удосконалення взаємовідносин в цукробуряковому підкомплексі на основі інтеграційних процесів і утворення агропромислових об'єднань, як найбільш раціональної виробничо-підприємницької структури. Розроблена економіко-математична модель оцінки функціонування основних складових забезпечення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва.

Ключові слова: цукробурякове виробництво, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, техніко-технологічне забезпечення, інвестиції, агропромислова інтеграція.

АННОТАЦИЯ

Вандяк Н.П. Конкурентоспособность продукции свеклосахарного производства и стратегия ее повышения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02. – Экономика сельского хозяйства и АПК. - Харьковский национальный аграрный университет им. В.В. Докучаева, Харьков, 2004.

Диссертация посвящена исследованию теоретических основ и разработке методических подходов к повышению конкурентоспособности продукции свеклосахарного производства. В диссертационной работе раскрыты основные результаты исследования экономических и организационных проблем формирования конкурентоспособности продукции свеклосахарного производства, определены пути ее повышения.

В работе обобщены существующие и аргументированы авторские подходы к определению термина “конкурентоспособность”.

Исследованиями подтверждено, что конкурентоспособность продукции свеклосахарного производства зависит от конкурентного потенциала, который формируется под влиянием многих факторов и представляет собой систему взаимозависимых блоков: первый блок – земля, природные условия, материальные, трудовые и финансовые ресурсы; второй блок – производственный процесс, который объединяет все факторы производства; третий – реализация готовой продукции, ее распределение, возмещение расходов в виде денежной выручки, финансовые результаты.

Раскрыта структуроформирующая роль свеклосахарного подкомплекса в развитии АПК. Изучены причины катастрофического состояния свеклосахарного производства, низкого уровня конкурентоспособности его продукции. Исследованы особенности подкомплекса, влияющие на формирование конкурентных преимуществ.

В работе определены проблемы, которые возникают при формировании стратегий развития предприятий свеклосахарного производства. Основными являются нестабильность внешней среды, низкий организационно-технический уровень производства, дефицит финансовых ресурсов для обновления и развития производственного потенциала.

Выявлены тенденции и материально-технические условия развития свекловодства в Тернопольской области, проведен анализ эффективности отрасли и ее размещение по категориям хозяйств. Исследовано технико-технологическое обеспечение свеклосахарного производства. Обосновывается необходимость применения ресурсо- та энергосберегательной технологии выращивания сахарной свеклы. Исследовано, что от технико-технологического состояния зависит конкурентоспособность продукции свеклосахарного производства.

Проведен экономический анализ основных показателей конкурентоспособности продукции свеклосахарного производства. Определен уровень производства и употребления сахара. Изучена структура производственных затрат на переработку сахарной свеклы и основные показатели функционирования сахарных заводов в регионе. Неудовлетворительное состояние и высокий физический износ технологического оборудования сахарной промышленности определяют невысокие показатели выхода сахара и его качество. Обосновано необходимое количество сахарной свеклы в разрезе сахарных заводов Тернопольской области с

учетом их производственных мощностей, посевных площадей свеклы в зависимости от уровня урожайности, достигнутой в хозяйствах региона в разные периоды.

Для улучшения состояния свеклосахарного производства и повышения конкурентоспособности его продукции предлагается использование инвестиционных ресурсов, внедрить стимулирующие условия деятельности внутренних и внешних инвесторов. Программа развития должна истекать из общей стратегии его развития и ориентироваться на полное обеспечение внутреннего рынка и экспорт значительного количества сахара. Мотивирование к залучению инвестиций в производство и природно-ресурсный потенциал свеклосахарного производства зависит от финансовой стабилизации, стимулирующего направления налоговой политики.

Обосновывается необходимость организации свеклосахарного производства на основе интеграционных процессов и образования агропромышленных объединений, как наиболее рациональной производственно-предпринимательской структуры. Определены разные организационно-правовые формы интеграции. В целом агропромышленная интеграция обеспечивает: объединение экономических, финансовых интересов сельскохозяйственных предприятий и сахарных заводов, повышение длительности производственного сезона заводов, снижение себестоимости сахара, концентрацию внешних и внутренних инвестиций, решение сырьевой проблемы за счет повышения урожайности сахарной свеклы. Обоснован механизм урегулирования взаимоотношений между сельскохозяйственными предприятиями и сахарными заводами на основе оптимального распределения денежной выручки от реализации сахара.

Разработана экономико-математическая модель оценки основных составляющих обеспечения конкурентоспособности продукции свеклосахарного производства.

Специфика свеклосахарного производства определяет главные направления государственного регулирования: государственная поддержка, комплексные социальные и экономические реформы, государственная бюджетная и кредитная помощь, использование специфических экономических рычагов контроля за ценами, обеспечение оптимального размещения свеклосахарного производства на территории страны.

Ключевые слова: свеклосахарное производство, конкурентоспособность, конкурентные преимущества, технико-технологическое обеспечение, инвестиции, агропромышленная интеграция.

ANNOTATION

Vandyac N.P. Competitiveness of products of sugarbeet production and strategy of its rise. – Manuscript.

Dissertation on gaining of scientific degree of candidate of economic sciences after speciality 08.07.02. – Economy of agriculture and AIC. - the Kharkov national agrarian university of V.V. Docouchaeva, Kharkov, 2004.

In dissertation work there are the basic results of research of economic and organizational problems of forming of competitiveness of products of sugarbeet production

and strategy of its rise laid out on the basis of complex study of modern his development status.

The theoretical works of scientists-economists lighted up in relation to essence of competitiveness, methods of its estimation. It is confirmed by researches, that the competitiveness of products of sugarbeet production relies on competition potential which is formed under act of many factors and presented by itself the system of blocks.

The exposed role of sugarbeet subcomplex in development of AIC. The principal reasons of catastrophic position of sugarbeet production are generalized, low level of competitiveness of his products. Direct dependence is definite between the technical-technological providing and level of products.

Provided expedience of bringing of investments in sugarbeet production, their basic ways and directions are specified. The improvement of mutual relations is offered in a sugarbeet subcomplex on the basis of integration processes and formation of agroindustrial unions, as the most rational production-enterprise structure. The developed economico-mathematical model of estimation of functioning of basic constituents of providing of competitiveness of products of sugarbeet production.

Key words: sugarbeet production, competitiveness, competitive edges, technical-technological providing, investments, agroindustrial integration.